

Отже, розмовні прикметникові означення у Словнику та Новому словнику відображають певні емоційно-ціннісні реєстри слововживання у художньому дискурсі. Національно-культурна інформація, надана в цих лексикографічних працях, має аксіологічне наповнення, відображає шкалу стилістичних відтінків розмовності, є віддзеркаленням проблем ремаркування розмовної лексики в лексикографічній практиці. Розмовно-побутова мова як компонент повсякденної культури — це сфера продукування експресивних вторинних номінацій у соціально-історичному контексті. Образні стрижні словників концептуально насажені. Художнє значення лексем поетичного словника постає не лише як актуалізоване предметно-поняттєве мовно-естетичне наповнення конкретної мовної одиниці, а й як модифіковане сценарними, жанрово-стильовими чинниками. Тобто воно є не лише високе, естетичне, «красиве», а й емоційно-знижене, ужитково-побутове, — із широким спектром культурних конотацій.

Внутрішня форма словника епітетів репрезентує широке коло теоретичних і практичних проблем у сучасній лінгвістиці, скоординованих з історією літературної мови, історичною стилістикою, лексикологією, лексичною семантикою, лінгвокультурологією, теорією поетичної мови, пов'язаних із його укладанням та практичним застосуванням і вивченням.

Сергій Чемеркін

ПРО ОДНУ ТЕЗУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОСТИЛІСТИЦІ

2001 року в одному з періодичних видань Київського національного університету ім. Т. Шевченка з'явилася стаття С. Я. Єрмоленко «Сучасні проблеми дослідження літературної мови», основну ідею якої можна представити так: сучасна мовна практика корегує аксіоматичну досі тезу про те, що взірці

художнього стилю є критерієм становлення літературної норми. Тобто запропоновано переосмислити механізми формування сучасного літературного стандарту. Що ж спонукало відомого українського мовознавця до такої думки? Щоб з'ясувати це, варто спочатку звернутися до історії питання.

Загальновідомо, що літературна мова — це унормована мова суспільного спілкування, загальноприйнята в писемній та усній практиці. Головна ознака літературної мови — її наддіалектний характер. Становлення літературної мови відбувалося через писемну практику, зокрема через художню мову. В історії української літературної мови художній стиль тривалий час був єдиним повнокровним стилем нової української літературної мови через обмеження інших стильових різновидів відповідно до мовної політики держав, у складі яких у різні часи перебувала Україна. Проте з часом в українській мові «запрацювали» інші стилі, а з активізацією сакрального слова вони утворили повну функціонально-стильову палітру. У цій палітрі художній стиль завжди посідав особливе місце. Цьому було кілька причин.

По-перше, художній стиль був основою формування літературної мови. У часи тотальних заборон українського слова серед інших стильових різновидів тільки художній стиль завдяки мові художньої літератури міг органічно розвиватися й удосконалюватися.

По-друге, художній стиль увібрав у себе риси усіх стильових різновидів, адже художня оповідь — це можливість моделювання різних типів ситуацій у соціальному середовищі, а відповідно — комунікативних різновидів, тобто інших стилів. Така особливість цього стилю сприяла його ролі як основи літературної мови. Не дивно, що й терміном, який закріпився на позначення найвищої форми національної мови в українській лінгвістичній традиції, стала словосполука *літературна мова*. За своїм походженням термін пов'язаний із поняттям 'література', тобто такий, який базується на літературі.

Цей термін у різних наукових традиціях має різні відповідники. Зокрема, в англійській традиції на позначення літературної мови використовують поняття «стандартна англійська мова» (*Standard English*), у німецькій — «загальна мова» (*Gemeinsprache*), у польській — «мова культури» (*język*

kulturalny). Термін *літературна мова* неоднозначний у тлумаченні, іноді його помилково вживають для позначення двох феноменів — обробленої форми національної мови, і мови художньої літератури. Насправді ж *літературна мова* і *мова художньої літератури* — зовсім різні поняття.

Не менш важливе місце у формуванні літературної норми посідає ще один критерій — поширеність стильового різновиду. Що більше поширений певний стильовий різновид, то істотніше він впливає на літературний стандарт. Таке відношення закономірне, оскільки воно відповідає загальному принципіві формування норми — від мовної практики до літературного стандарту.

Принцип формування літературної норми на основі мовної практики дає відповідь на питання, як має створюватися норма. Крім того, існує відповідна механіка формування норми від мовної практики до стандарту. Думка про те, що мовну норму створюють учені, не зовсім правильна. Не варто також перебільшувати вплив окремого суб'єкта на формування стандарту, причому не важливо — це окремий індивід (знаний науковець) чи наукова організація (науково-дослідний інститут). Такі суб'єкти не створюють стандарт, їхнє завдання — фіксувати норму. Тому, коли свого часу в Україні з'явилася велика кількість словників, які пропонували інше тлумачення певних норм (наприклад, таких, що базувалися на «Правописному словникові» Г. Голоскевича чи мовній практиці жителів Західної України), такі норми не були прийняті мовною практикою, не прижилися у сучасному стандарті.

Але повернімося до критерію поширеності стильового різновиду. Велика кількість текстів того чи того стильового різновиду — одне із свідчень його домінування у мовній практиці, а отже — і його вплив на літературний стандарт. Який же функціонально-стильовий різновид переважає сьогодні?

Домінування художнього стилю в українській літературній мові зумовлене історично. Спочатку його перевага над іншими стильовими різновидами формувалася через обмеження інших стилів в епоху заборони української мови. Згодом, в радянську епоху, активний розвиток книгодрукування зробив його найвагомішим у стильовій палітрі завдяки активному поширенню книг, заохочуванню з боку держави до читання художньої літератури.

Проте з розвитком новітніх технологій з'явилися інші способи подання текстової інформації, а відповідно осучаснилися і стильові різновиди, які репрезентують цей процес. На межі ХХ-ХХІ століть новий поштовх отримує періодика — головний репрезентант публіцистичного стилю. Тепер із демократизацією суспільних процесів суттєво розширилася тематика періодичних видань, що спричинило жвавіше зацікавлення цим засобом масової інформації пересічних громадян. Так само трансформувалося радіомовлення і телебачення, а технічні досягнення зробили ці засоби масової комунікації широко доступними. Не менш вагому роль відіграє сьогодні й Інтернет — універсальний засіб масової комунікації, у якому представлені усі різновиди засобів масової інформації. Така широкодоступність і універсальність повернули читача від художньої літератури до мови публіцистики. Переконалися в цьому просто: варто лише подивитися на розпорядок дня пересічного мовця. Вранці він дивиться новини по телевізору чи слухає інформацію по радіо, в обідню пору користується Інтернетом, а ввечері його чекають на телебаченні різноманітні серіали та ток-шоу. І упродовж дня його оточує реклама-реклама-реклама... — один із жанрових різновидів публіцистичного стилю. А коли ж пересічний мовець буде читати книгу? Хтозна...

На межі ХХ-ХХІ століть таку тенденцію вперше в українській лінгвістиці помітила С. Я. Єрмоленко, результатом чого стало опублікування статті, яка викликала неоднозначне сприйняття у колі науковців раніше, викликає й дотепер.

Спробуймо з'ясувати, у чому полягає дискусійність думок дослідниці. Якщо сьогодні у комунікації переважають публіцистичні тексти, то відповідно мовна практика насичена ними більше, ніж іншими функціонально-стильовими різновидами, а тому саме вони потенційно активніше впливають на норму літературної мови. Інакше кажучи, критерієм становлення норми стає та одиниця, яка поширеніша в мовній практиці. Тому сьогодні й не можна беззастережно стверджувати, що взірці мовно-художньої практики залишаються визначальним критерієм становлення літературної норми.

Не всі науковці пристають на позицію С. Я. Єрмоленко, вказуючи на те, що до сьогодні художній стиль є найважливішим

при формуванні норми. Безперечно, художній стиль і досі найширше представлений у сучасному словникові, проте тенденція показує, що динаміка поповнення словника новими одиницями суттєво змінилася. Сьогодні найпродуктивнішим «постачальником» нового слова у лексикографічному кадастрі є мова засобів масової комунікації.

Змоделюймо ситуацію по-іншому й припустімо, що художній стиль і досі має таку саму вагу, як, наприклад, років 40 тому. Основний матеріал для ілюстрації норми (скажімо, у словнику) ми маємо брати з художньої літератури, з усього її масиву, тобто обов'язково використовувати усі художні твори, зокрема й постмодерні, як основні репрезентанти сучасної художньої практики. Інакше це призведе до диференційованого впливу на формування норми, що свідчатиме про ознаки суб'єктивізму при нормотворенні. А будь-який суб'єктивізм — ознака ненауковості.

Тобто сьогодні словник поповнюється невеликою кількістю прикладів із художньої літератури, а лексем із творів письменників-постмодерністів тут практично немає. Відповідно тепер при формуванні норми використовується інша модель.

Отже, публіцистичний стиль при впливові на формування норми сьогодні відбирає пальму першості у художнього стилю, відповідаючи на запити часу. А слушність тези, яку висловила С. Я. Єрмоленко ще 2001 року, науковий загал починає визнавати лише тепер. Це свідчить про найвищий науково-теоретичний рівень найвідомішого фахівця в сучасній українській лінгвостилістиці і високий рівень української лінгвостилістичної школи.